

TOPIARIUS
STUDIA KRAJOBRAZOWE

Tom 1/2016

WYDAWCA:

Uniwersytet Rzeszowski, Wydział Biologiczno-Rolniczy, Zakład Architektury Krajobrazu
ul. Ćwiklińskiej 1A, 35-601 Rzeszów
serwis internetowy czasopisma: www.topiarius.ur.edu.pl
kontakt: topiarius.redakcja@ur.edu.pl

REDAKTOR NACZELNY:

dr hab. inż. arch. Piotr Patoczka, prof. UR

REDAKCJA:

dr inż. arch. kraj. Agata Gajdek, dr Piotr Kołodziejczyk, dr inż. arch. Anna Sołtysik, dr inż. arch. kraj. Marta Pisarek, mgr inż. arch. kraj. Agnieszka Wójcik

RADA NAUKOWA:

prof. dr hab. inż. arch. Aleksander Böhm, prof. dr hab. inż. arch. Andrzej Kadłuczka, dr hab. inż. Zbigniew Czerniakowski, dr hab. inż. arch. Mykoła Bewz, dr hab. inż. arch. Piotr Patoczka

RECENZENCI TOMU:

prof. dr hab. arch. Aleksander Böhm, dr hab. inż. Zbigniew Czerniakowski, prof. UR, dr hab. inż. Beata Gawryszewska, dr hab. art. rzeźb. Jerzy Grygorczuk, prof. dr hab. Krzysztof Młynarczyk, dr hab. inż. arch. Irena Niedźwiecka-Filipiak, dr hab. Krystyna Pudelska, prof. nadzw., dr hab. Barbara Szulczewska, prof. SGGW, prof. dr hab. inż. arch. Adam Szymski, prof. dr hab. Czesława Trąba, dr hab. Ewa Trzaskowska, KUL, dr hab. Piotr Urbański, prof. nadzw., prof. dr hab. inż. Kazimierz Wiech, dr hab. inż. arch. Agata Zachariasz, prof. PK

KOREKTA:

Ryszard Żelazny

TŁUMACZENIA STRESZCZEŃ:

autorzy tekstów

SKŁAD I PROJEKT OKŁADKI:

Anna Sołtysik, na okładce wykorzystano rysunek Piotra Patoczki

Czasopismo TOPIARIUS. Studia Krajobrazowe to recenzowane czasopismo naukowe, którego podstawową wersją jest wersja papierowa.

Wszelkie prawa zastrzeżone. Czasopismo, ani żaden jego fragment, nie może być drukowane ani reprodukowane bez pisemnej zgody wydawcy.

All rights reserved. No part of this publication may be printed or reproduced without permission in writing from the publisher.

ISSN 2449-9595 ISBN 978-83-63359-18-8

WYDAWCA WYKONAWCZY:

Wydawnictwo AMELIA Aneta Siewiorek
ul. dr J. Tkaczowa 186, 36-040 Boguchwała
tel. 17 853 40 23, tel. komórkowy 600 232 402
www.wydawnictwoamelia.pl
<http://wydawnictwoamelia.pl/sklep/>
e-mail: wydawnictwoamelia@go2.pl

Uniwersytet Rzeszowski
Wydział Biologiczno-Rolniczy
Zakład Architektury Krajobrazu

TOPIARIUS

STUDIA KRAJOBRAZOWE

Wydanie monograficzne

Tom 1

KRAJOBRAZ POLSKI. CUDZE CHWALICIE
Ochrona i kształtowanie rodzimego krajobrazu

Rzeszów 2016

SPIS TREŚCI

Piotr Patoczka <i>Od redakcji</i>	7
--------------------------------------	---

KRAJOBRAZ – ASPEKTY TEORETYCZNE

Beata J. Gawryszewska <i>Ginący krajobraz miejski. Przemiany struktury i funkcji zieleni miejskiej w XX i XXI wieku</i>	11
--	----

Anna Górka <i>Edukacja krajobrazowa dla ruralistyki</i>	25
--	----

Jerzy Potyrała, Tomasz Malczyk, Izabela Iwancewicz <i>Walidacja metody oznaczenia roli średniowiecznych fortyfikacji w aspekcie ochrony i kształtowania krajobrazu</i>	34
---	----

Krzysztof M. Rostański <i>Modelowanie heurystyczne naturalistycznych założeń zieleni</i>	54
---	----

Magdalena Wilkosz-Mamcarczyk <i>Procesy rewitalizacyjne i ich wpływ na jakość krajobrazu miejskiego</i>	64
--	----

KRAJOBRAZ KULTUROWY I JEGO TOŻSAMOŚĆ

Krzysztof Gawroński, Michał Uruszczak <i>Współczesne aspekty ochrony krajobrazu Górnego Śląska</i>	75
---	----

Katarzyna Kałużny, Ewa Hanus-Fajerska <i>Ogrody gospodarstw agroturystycznych szansą na zachowanie tradycyjnych ogrodów wiejskich</i>	87
--	----

Daniel Mikulski, Elżbieta Raszeja, Gabriela Klause <i>Ze studiów nad tożsamością miejsca. Problem kontynuacji formy dworu w krajobrazie wielkopolskiej wsi na obszarze ziemi średzkiej</i>	97
---	----

Paweł Nowak <i>Krajobraz kulturowy – aktywna ochrona przez wartościowanie</i>	115
--	-----

Karolina Porada <i>Kopce w krajobrazie Krakowa i okolic</i>	121
Elżbieta Raszeja, Agnieszka Skóra <i>Relacje między ekspozycją a tłem krajobrazowym w muzeach na wolnym powietrzu na przykładzie Wielkopolskiego Parku Etnograficznego</i>	131
Magdalena Rzeszotarska-Pałka <i>Tożsamość krajobrazu wsi Pomorza Zachodniego</i>	149
PROBLEMATYKA PLANOWANIA KRAJOBRAZU	
Agata Ćwik, Bernadetta Ortyl <i>Rozproszona zabudowa w górach – utracone krajobrazy?</i>	165
Maria Dankowska, Marek Koter, Małgorzata Saciuk, Aneta Tomczak <i>Czytelność dawnych układów ruralistycznych w planie współczesnego miasta na przykładzie Łodzi</i>	176
Wiesława Gadomska <i>Krajobrazowe konsekwencje rozwoju turystycznej bazy noclegowej w obszarze Krainy Wielkich Jezior Mazurskich</i>	193
Michał Uruszczak <i>Prognozy programu odnowy wsi jako część polityki regionalnej</i>	205
Barbara Wycichowska <i>Progresywna rewitalizacja krajobrazu miasta Łodzi</i>	216
WSPÓŁCZESNE PRZEKSZTAŁCENIA KRAJOBRAZU	
Bożena Łukasik <i>Kompozycje i zróżnicowanie form roślinnych na poznańskich placach miejskich</i>	235
Maciej Żołnierczuk, Beata Fornal-Pieniak, Ewa Rykała <i>Polski krajobraz „niskiej zieleni przydrożnej”</i>	248
Ewa Anna Rykała, Maciej Żołnierczuk <i>Przekształcenia tkanki roślinnej w krajobrazie miasta na przykładach placów rynkowych Mazowsza</i>	258

ASPEKTY PROJEKTOWANIA KRAJOBRAZU

- Magdalena Jaroniec, Michał Krzyżaniak, Dariusz Świerk, Piotr Urbański,
Miłosz Walerzak
*Problemy rewaloryzacji historycznych założeń ogrodowych, na przykładzie
konceptji zagospodarowania zabytkowego parku w Gorzynie* 273
- Grażyna Łaska, Katarzyna Urban
*Projekt koncepcyjny urzędzenia parku botanicznego
w śródmieściu Białegostoku* 289
- Anna Podolska, Ewa Trawińska
*Mała architektura z regionalnym akcentem we współczesnych rozwiązaniach
zagospodarowania terenu na przykładzie wsi Glinka w woj. śląskim* 304
- Miłosz Zieliński
*Odrębność i tożsamość przestrzeni publicznej jako wartość
dla lokalnej społeczności* 317

ASPEKTY PROJEKTOWANIA KRAJOBRAZU

**PROBLEMY REWALORYZACJI HISTORYCZNYCH ZAŁOŻEŃ OGRODOWYCH
NA PRZYKŁADZIE KONCEPCJI ZAGOSPODAROWANIA ZABYTKOWEGO
PARKU W GORZYNIU**

HISTORICAL GARDENS RESTORATION PROBLEMS. THE EXAMPLE
OF RESTORATION PLAN OF PARK IN GORZYŃ

Magdalena Jaroniec, Michał Krzyżaniak, Dariusz Świerk, Piotr Urbański,
Miłosz Walerzak
Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu, Wydział Ogrodnictwa i Architektury
Krajobrazu, Katedra Terenów Zieleni i Architektury Krajobrazu

Celem pracy jest stworzenie koncepcji rewaloryzacji części przypałacowej zabytkowego parku w Gorzynie w oparciu o wykonaną wcześniej inwentaryzację. Docelowo założenie ma stanowić przestrzeń atrakcyjną dla lokalnej społeczności. Ze względu na duże walory estetyczne, teren będzie miejscem wypoczynkowym, zachęcającym do turystyki i rekreacji. Przedstawiono ogólne informacje o miejscowości Gorzyń, a także rys historyczny zabytkowego parku.

Druga część pracy dotyczy inwentaryzacji parku, która umożliwiła przeprowadzenie analiz i opisanie obecnego stanu założenia, a całość wzbogacono dokumentacją fotograficzną. W efekcie końcowym powstała koncepcja rewaloryzacji otoczenia pałacu w postaci graficznej.

Słowa kluczowe: park zabytkowy, Gorzyń, rewaloryzacja

The aim of this work is to create a concept of restoration of a palace part of historic park in Gorzyń. It is based on previously made tree inventory. It should be arranged as a public space, attractive for the local community. Due to the high aesthetic value, the area will be meant for leisure, thus encouraging tourism and recreation.

The article provides general information about Gorzyń, as well as the historical background of the palace park. The second part of the work concerns on the tree inventory of the park. The tree inventory allowed to conduct various analysis and describe the current state of the park.

The text is enriched with the photographic documentation. In the end, a concept of restoration of the palace park is provided in graphical form.

Keywords: historic park, Gorzyń, restoration

Wstęp

Jednym z elementów historii kultury są parki, ogrody i założenia, w których zobaczyć można zarówno zielen jak i elementy małej architektury oraz obiekty architektoniczne jak pałace czy dworki. Pozwalają one pamiętać o minionych epokach i ludziach, którzy je tworzyli. Są źródłem informacji na temat rozwoju technologii i różnych innych dziedzin życia, jak ogrodnictwo czy inżynieria. W historycznych założeniach ogrodowych zaobserwować można wiele elementów małej architektury, jak mostki, rzeźby czy fontanny, które mają dużą wartość nie tylko historyczną, ale także artystyczną. Ponadto można obejrzyć w nich wiele interesujących, starych drzew, które często są pomnikami przyrody. Historia dawnych założeń i pozostałości po nich świadczą o upływającym czasie, podczas którego ulegały one przekształceniom, przebudowom, wycince, wyburzeniom, zaniedbaniom, zniszczeniom, czy całkowitej destrukcji.

Cel i zakres pracy

Celem pracy jest przedstawienie koncepcji rewaloryzacji otoczenia pałacu w zabytkowym parku w Gorzynie. W wyniku przeprowadzonej inwentaryzacji dendrologicznej stwierdzono, że obszar badań jest niezwykle cenny przyrodniczo i kulturowo. Wykonanie koncepcji rewaloryzacji miało na celu przedłużenie świetności, a także utrzymanie w świadomości społecznej współodpowiedzialności za wygląd tego miejsca. Docelowo założenie to ma stanowić atrakcyjną przestrzeń rekreacyjno-wypoczynkową dla lokalnej społeczności.

Charakterystyka parków w Wielkopolsce

Zabytkowe założenia, jako komponent polskiej wsi, znacząco wyróżniają się spośród innych zespołów zieleni dużymi walorami kulturowymi i przyrodniczymi (Fomal-Pieniak, Wysocki 2008: 201-205). W odróżnieniu od zabytków architektonicznych są żywymi organizmami, dziełami historii wyrażającymi odbicie stylu epoki i tradycji regionu. Stanowią naturalną formę terenów zieleni kształtowanych przez człowieka. Swoje piękno odzyskują w momencie ich rewaloryzacji (Olenderek, Korpetta i in., 1992: 63).

Według danych statystycznych z zakresu ochrony środowiska za 2012 rok (źródło: Internet 3) ogólna liczba zewidencjonowanych parków i ogrodów historycznych na terenie Polski szacowana jest na 9656 założeń. Do rejestru zabytków wpisanych zostało aż 7178 założeń, co stanowi prawie 74,4% ogólnej ich liczby.

Na terenie województwa wielkopolskiego zachowało się 1192 parków i ogrodów historycznych. Ponad 80% ogólnej liczby założeń zlokalizowanych na terenie ziemi wielkopolskiej, zostało zaklasyfikowane jako obiekty zabytkowe i zostały wpisane do rejestru. Według danych GUS za rok 2012 (źródło: Internet 3) województwo wielkopolskie wyróżnia się największą liczbą zabytkowych parków i ogrodów historycznych, spośród wszystkich województw w Polsce.

Zabytkowe założenia parkowo-dworskie wpisując się w przestrzeń obszarów wiejskich, utożsamiane są przez mieszkańców z konkretnymi wartościami i tradycjami, tym samym tworząc ich historię i przyczyniając się do zachowania dziedzictwa kulturowego. Jako część rolniczego krajobrazu stanowią niezbędny składnik dóbr lokalnej kultury. Jedną z takich koncepcji jest zespół pałacowy w Gorzynie, który wywodzi się z XV-wiecznego założenia folwarcznego.

Historia Gorzyna

Gorzyń – obecnie wieś sołecka, dawniej nosiła miano miejscowości dworskiej. Obszar jej, ówczesnie zlokalizowany na starych ziemiach piastowskich, w czasie uwłaszczenia (XI-XIII w.) znalazł się w rękach znacznych rodów, m.in. Nałęczów czy Leszczyków. Z czasem na tym terenie osiedlił się ród Gorzeńskich, który swe nazwisko przyjął od nazwy siedziby (Sokołowska, 1986). Pierwsze wzmianki o osadzie zwanej Gorzin pochodzą z 1415 r., a pierwszym właścicielem osady był Nikiel (Mikołaj) z Gorzina. Po wielu sporach z synami: Janem i Marcinem, a także z Olbrachtem, przed rokiem 1448 opóścił ten teren (źródło: Internet 1). XVI-wieczny Gorzyń był małą miejscowością. W 1508 r. obejmował 9 łąków i młyn, w roku 1563 podatki pobierano z 5 łąków, młyna i karczmy, a pod koniec wieku, w 1580 r. wieś liczyła 9 półłąków, 2 kwarty roli, a także 7 zagrodników. Prawdopodobnie już wtedy na skarpie, przy jeziorze zbudowano dwór rycerski (Szczepańska-Hatzke, 2008).

W czasie I-szego rozbioru Polski w 1773 r. całe Pojezierze Wielkopolskie wraz z Gorzynie trafiło pod panowanie zaborców pruskich. W 1785 r. z inicjatywy rodziny Unruhów uruchomiono tu szkołę ewangelicką. Kolejnym właścicielem była rodzina von Sydow.

Wraz z początkiem XIX wieku dobra gorzyńskie, liczące 18 domów, trafiły do rodu Harlem. W 1801 r. nabył je August Anton von Harlem, który prawdopodobnie był założycielem gorzyńskiego parku. Po jego śmierci prawa do całego majątku odziedziczył jego wnuk – Ernst von Willich, syn córki Harlema i Friedricha von Willicha (Szczepańska-Hatzke, 2008).

Gorzyń stanowił własność niemieckiego rodu Willich aż do końca II-giej wojny światowej. W latach 1871-1890 liczył sobie 22 gospodarstwa zajmujących powierzchnię 3584 mórg (915 ha). Pod koniec XIX w. znajdowały się tu dwie gorzelnie, młyn słodowy, a także młyn spożywczy, zw. Gorzyńskim (Gorzeńskim). Do majątku rycerskiego w Gorzynie należał także folwark, zwany Kozim Folwarkiem. W 1892 r. majątek odziedziczył Curt von Willich. Po jego śmierci majątek odziedziczyła wdowa Gertruda von Willich, z domu von Rotenhan, która rozbudowała Gorzyń (Szczepańska-Hatzke, 2008). Nad jeziorem, w niewielkim parku wybudowano neoklasykistyczny pałac, któremu od południa towarzyszył zespół budynków gospodarczych. Z tego czasu pochodzą także najstarsze domy, tzw. czworaki. Ostatnim dziedzicem dóbr w Gorzynie został syn Gertrudy – Siegmund von Willich, który w 1945 r. zginął będąc w szeregach Volkssturmu.

Wskutek działań wojennych miejscowość liczyła zaledwie 17 domów. W 1948 r. powstało tu przedszkole, a liczba zabudowań wzrosła do 31. W 1974 r. przy skrzyżowaniu dróg, zbudowano gościniec wielkopolski o nazwie „Ostęp”. Wtedy zlikwidowano też młyn wodny znajdujący się nad południowym brzegiem jeziora Gorzyńskiego (Sokołowska, 1986).

Od kilkudziesięciu lat w folwarku gorzyńskim był Rolniczy Zakład Doświadczalny Akademii Rolniczej, dziś Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu. Obecnie gospodarstwo rolnicze jest w dzierżawie osób prywatnych. Pałac został sprzedany wiosną 2016 roku.

Materiał badań

Terenem opracowania jest park w Gorzynie. Na terenie parku występują stare okazy drzew, np. cisy (*Taxus sp.*), dęby (*Quercus sp.*), jesiony (*Fraxinus sp.*) i platany (*Platanus sp.*) o obwodzie pnia przekraczającym 400-500 cm. Przy drugim wejściu do parku, usytuowanym niedaleko Zajazdu „Ostęp” rośliny okazały pomnik przyrody – buk pospolity 'Atropunicea' (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea' L.), o obwodzie pnia 448 cm. Na drugim brzegu jeziora, od strony Gorzycka znajduje się torfowisko z ciekawą roślinnością, m.in. rosiczkami, żurawiną i bagnem zwyczajnym (Łęcki, 2000: 11-19, 88-89).

Przez park w Gorzynie przebiega część czarnego szlaku międzychodzkiego, który ma swój początek i koniec właśnie w tej miejscowości. Trasa mająca ok. 13 km biegnie przez Sterki, Królewską Górę – mającą wysokość 116 m n.p.m. oraz Stary Młyn Domowo, prezentując piechurom najpiękniejszy krajobraz Gorzyna i jego najbliższych okolic.

Historia parku w Gorzynie jest ściśle związana z kolejnymi właścicielami majątku. Według źródeł historycznych, dwór rycerski na skarpie przy jeziorze istniał już za panowania Gorzeńskich w II połowie XVI w. Na usytuowanie budynku na pewno wpływ miała malowniczość ówczesnego krajobrazu i zróżnicowanie ukształtowania terenu. Początkowo park był niewielki i obejmował najbliższe otoczenie dworu, na które składał się dziedzińiec i skarpa przy jeziorze (Sokołowska, 1986).

Założycielem parku w Gorzynie był najprawdopodobniej Anton Hans z rodu Harlemów, który otrzymał majątek w spadku po ojcu w 1825 r. Początkowo skromny układ parkowy z czasem powiększał swój zasięg, a stylem wpisywał się w popularny wówczas nurt romantyzmu, przyjmując bardzo naturalistyczny wygląd.

Nieopodal jeziora znajdowało się źródło, którego wybijające wody tworzyły staw, połączony z gorzyńskim akwenem przesmykiem, nad którym przebiegał mostek z żeliwnymi barierkami (Sokołowska, 1986).

Ryc. 1.
Rycina Aleksandra Dunckera. Pałac w Gorzynie przed przebudową. Stan z połowy XIX w. (Sokołowska, 1986, źródło: Internet 4)

Willichowie w połowie XIX w. powiększyli całe założenie wznosząc z lewej strony staro dworu, reprezentacyjny pałac (Ryc. 1). Jak przedstawia rycina Aleksandra Dunckera w tamtych czasach pałac był budynkiem parterowym, przykrytym naczółkowym dachem z gankiem i mieszkalnym poddaszem. Na dziedzińcu przed nowo wybudowanym pałacem powstała różanka o zarysie eliptycznym (Szczepańska-Hatzke, 2008). Pod koniec stulecia pałac został przebudowany. Budowlę wzbogacono od frontu efektywnym, kamiennym portykiem z czterema kolumnami, które wspierają fryz ozdobiony antycznym ornamentem biegnącej fali, powyżej którego znajduje się trójkątny naczółek z płaskorzeź-

bionym w części centralnej herbem (Libicki, Libicki, 2003: 5-8, 117). Za pałacem z tarasu rozciągał się przepiękny widok na skarpe i jezioro (Ryc. 2).

Ryc. 2.
Widok z tarasu pałacu w Gorzynie na jezioro i wyspę, 1880 (za: Szczepańska, Hatzke, 2008)

Po I wojnie światowej Gorzyna znalazł się ponownie w granicach Polski. Niezmiennie, aż do czasów II wojny światowej, właścicielami tego majątku była niemiecka rodzina Willich (Szczepańska-Hatzke, 2008).

Park w Gorzynie posiadał podobny jak dziś układ dróg, a także dwa wjazdy. Główny wzdłuż alei lipowej i boczny od strony gorzelni. Po bokach alei usytuowane były czworaki, a teren przy bramie wjazdowej zdobiły geometryczne wzory ze strzyżonego żywopłotu z bukszpanu. Na klombach kwiatowych sadzono kolorowe bratki, szalwie, begonie, stokrotki, dalej, lobelie, pacioreczniki i żeniszki. Reprezentacyjny dziedziniec przed pałacem zajmowała kolistą różanka, a przed wejściem do dworu usytuowana była fontanna. W czasie lata na schodach i tarasach ustawiano donice, w których rosły agawy i palmy. Do jeziora prowadziły brukowane ścieżki z umacnianymi stopniami. Wzdłuż skarpy i brzegu jeziora biegły drogi z wytyczonymi osiami widokowymi.

Przy zejściu do jeziora były trzy źródła tryskające wodą (w kształcie lwich łbów), które doprowadzały wodę do zbiornika wodnego. Czwarte ujście wody zasilalo niewielki staw. W części północnej znajdowało się prywatne kąpielisko właścicieli i ogród warzywny, który z czasem przekształcono w bażantarnię i korty tenisowe. Cała posesja od strony drogi ogrodzona była drewnianym płotem z bielonymi słupkami, które zachowały się do dziś. W części krajobrazowej parku drogi prowadzone były swobodnie, a wzdłuż nich ustawiono ławki, stoły i wazy wykonane z piaskowca. Ścieżki łączyły ze sobą najodleglejsze części parku: cmentarz rodowy rodziny Willich, ogród dziecięcy, boisko sportowe oraz wyspę, na której w latach 30. stanął wóz cygański. Drugi taki znajdował się przy kąpielisku. Obydwa miały spełniać funkcję domków letniskowych. Park był miejscem nie tylko zadbanym, ale również niezwykle urokliwym, dlatego nie dziwił fakt, że Gorzyna nazywano wielkopolską Szwajcarią (Szczepańska-Hatzke, 2008).

Metody badań

Prace terenowe w parku obejmujące inwentaryzację drzew i krzewów prowadzono od października 2014 r. do końca maja 2016 r. Celem inwentaryzacji było rozpoznanie składu gatunkowego, lokalizacji, rozmiaru, wieku, zdrowotności drzew i krzewów rosnących w parku.

Z uzyskanych pomiarów sporządzono zestawienia tabelaryczne. Każdą roślinę przyporządkowano do określonej grupy, a następnie nadano numer. W tabeli inwentaryzacyjnej ujęto nazwy polskie i łacińskie wszystkich zinwentaryzowanych drzew i krzewów. Określono obwód pni drzew mierzonych na wysokości pierśnicy, średnicę rzutu koron drzew, rozpiętość skupin drzew i pojedynczych krzewów oraz powierzchnię zajmowaną przez zadrzewienia i zakrzewienia. Uwzględniono wiek drzew oraz uwagi, które dotyczą ich zdrowotności, stanu wizualnego czy cech charakterystycznych.

Stan obecny obiektu badań

Obszar objęty badaniem, zlokalizowany w najbliższym otoczeniu pałacu oraz dworu, zajmuje powierzchnię około 1,9 ha (Ryc. 3).

Ryc. 3. Granice obszaru badań

Po II wojnie światowej stan pałacu i parku stopniowo pogarszał się. Od tego czasu posiadłość nie była już tak dekoracyjna, jak wcześniej. Staw z powodu silnego zamulenia zlikwidowano w 1974 r. Obecna forma dworu nie przypomina tej za czasów Willichów, pochodzi z 1990 r., kiedy to został wzniesiony od podstaw po zawaleniu się dachu w listopadzie 1984 r. w wyniku gwałtownego huraganu (źródło: Internet 1).

Obecnie pałac wraz z zabytkowym założeniem parkowym na skutek braku opieki mocno podupadł. W przeciągu wielu lat naturalny, malowniczy i romantyczny charakter całego założenia uległ zatarciu. Budynki pałacu i dworu wymagają gruntownego remontu i renowacji (Ryc. 4). Ścieżki i zejście do jeziora potrzebują ponownego wytyczenia. Dziką roślinność parkową należy ujarzmić poprzez usunięcie w podszycie licznych samosiewów i wyeksponowanie cennych okazów drzew wiekowych. Warto byłoby przywrócić dekoracyjny charakter założenia poprzez ponowne ustawienie kwiatnych klombów i różanek.

Ryc. 4. Pałac w Gorzynie (fot. P. Urbański, 2016)

Przeprowadzona inwentaryzacja terenu wykazała, że ogólny stan założenia należy ocenić jako zły. Teren obecnego założenia pałacowo-parkowego ograniczony jest: od wschodu bramą wychodzącą bezpośrednio na drogę wojewódzką nr 160 i ogrodzeniem z metalowych pręseł z siatki, zamocowanych na otynkowanych słupkach z cegły; od zachodu naturalną linią brzegową Jeziora Gorzyńskiego; od północy ogrodzeniem z siatki na betonowej podmurówce z betonowymi słupkami; od południa otynkowanym murem z cegły.

Do bramy wjazdowej prowadzi żywopłot utworzony ze śnieguliczki Chenoulta 'Hancock' (*Symphoricarpos x chenaultii*). Po lewej stronie wyznaczony jest niewielki parking na około 5 samochodów. Na trawniku po lewej stronie od wejścia, przed ogrodzeniem stoi słup elektryczny i tablica informacyjna z mało widocznym napisem: „Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu. Rolnicze Gospodarstwo Doświadczalne. Gorzyń.”

Stan ogrodzenia jest również zły. Metalowa brama i furtka pomalowane na zielono nie przystają do stylu założenia. Słupki z cegły w ogrodzeniu rozpadają się, kruszą, często są niekompletne i uszkodzone. Ogrodzenie z siatki utraciło ciągłość z powodu uszkodzeń. Ogólnie można stwierdzić, że ogrodzenie na całej długości jest nieestetyczne i zniszczone, a co więcej nie podkreśla zabytkowego charakteru parku (Ryc. 5, ryc. 6).

Ryc. 5.
Brama wjazdowa na teren (fot. P. Urbański, 2016)

Ryc. 6.
Ogrodzenie od strony wschodniej (fot. P. Urbański, 2016)

Na terenie całego założenia zlokalizowane są dwa budynki: pałac neoklasycystyczny z połowy XIX w. i dwór wybudowany od podstaw w 1990 r. (Ryc. 7).

Ryc. 7.
Lokalizacja zabudowań na terenie zabytkowego parku w Gorzynie
(źródło: internet 2)

Ryc. 8.
Pałac – elewacja frontowa (fot. P. Urbański, 2016)

Ryc. 9.
Pałac – elewacja tylna (fot. P. Urbański, 2016)

Ryc. 10.
Dwór – elewacja frontowa (fot. P. Urbański, 2016)

Ryc. 11.
Dwór – widok od boku (fot. P. Urbański, 2016)

Pomieszczenia pałacu są w złym stanie technicznym. Także na zewnątrz pałac wygląda na zaniedbany, szczególnie ze względu na zniszczone i rozpadające się schody tylnego tarasu (Ryc. 8, ryc. 9). Elewacja i pokrycie dachowe budynku są nieestetyczne (Ryc. 10, ryc. 11).

Ścieżki na terenie parku występują najczęściej w postaci piaszczystych alejek, obłożonych krawężnikami lub ścieżyn wydeptanych w trawniku (Ryc. 12, ryc. 13). Jedyne droga prowadząca do drzwi wejściowych dworu ułożona jest z płyt chodnikowych.

Ryc. 12.
Ścieżka piaskowa udeptana
(fot. P. Urbański, 2016)

Ryc. 13.
Ścieżka wydeptana na trawniku
(fot. P. Urbański, 2016)

Istniejące dwa zejścia nad jezioro są źle wyprofilowane. Kamienne stopnie i strome podejścia nie zachęcają do zejścia na plażę, a także niesprzyjają przemieszczaniu się osób starszych (Ryc. 14, ryc. 15).

Ryc.14.
Zejście nad jezioro nr 1 (fot. P. Urbański,
2016)

Ryc. 15.
Zejście nad jezioro nr 2 (fot. P. Urbański, 2016)

Na terenie parku znajduje się też wiele elementów architektury ogrodowej, które przypominają lata świetności tego założenia, ale często są w złym stanie, jak np.: waza, zbiornik wodny, schodki, czy murki oporowe (Ryc.16, ryc. 17).

Ryc. 16.
Waza (fot. P. Urbański, 2016)

Ryc. 17.
Zbiornik wodny (fot. P. Urbański, 2016)

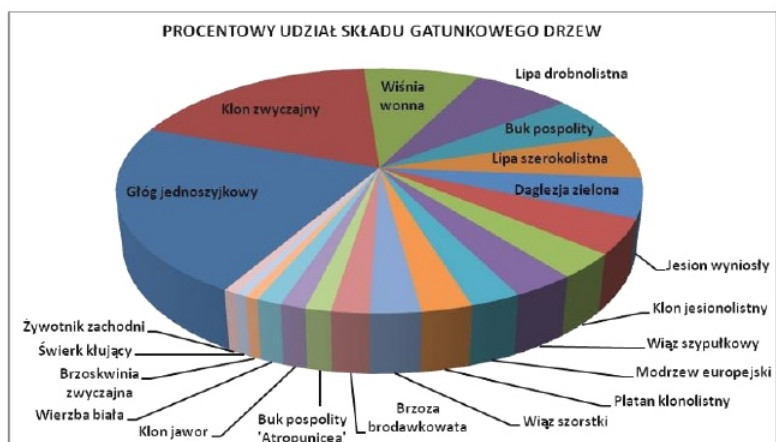
Poza tym na terenie parku zlokalizowana jest duża liczba elementów nieatrakcyjnych, często przypadkowych, a nawet szpecących. Należą do nich: słupy wysokiego napięcia, napowietrzne linie energetyczne, ujęcie wody otoczone siatką drucianą przed częścią frontową dworu, mało estetyczne niebieskie drewniane ławki, worki na śmieci zamiast śmietników, które nie pasują stylowo do założenia. Na obszarze otoczenia pałacu objętym koncepcją rewitalizacji zinventaryzowano 153 drzewa.

Charakterystyka roślinności

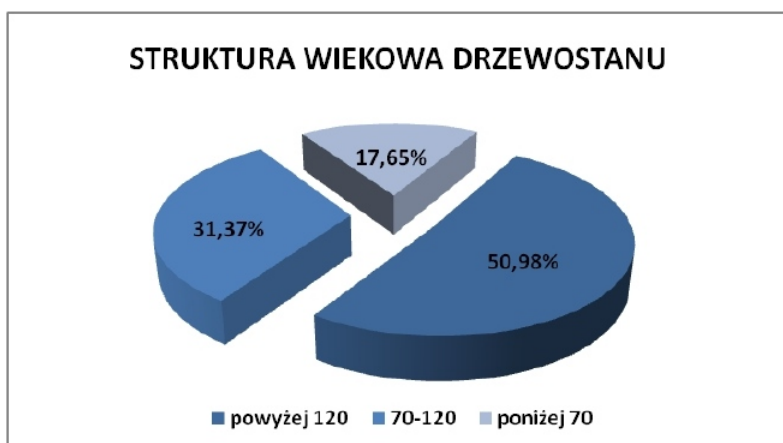
Skład gatunkowy drzew jest zróżnicowany. Wśród 153 zinventaryzowanych drzew, 140 sztuk stanowią drzewa liściaste (91,5%). Ogółem na terenie badań rozpoznano 20 różnych gatunków, z czego zaledwie 4 to gatunki iglaste. Największy udział procentowy w zróżnicowaniu gatunkowym ma głóg jednoszyjkowy (*Crataegus monogyna Jacq.*), którego na całym obszarze znajdują się 34 szt., stanowiąc 22,2% drzewostanu. Dość liczną grupę stanowi także klon zwyczajny (*Acer platanoides L.*), którego udział procentowy na tym obszarze wynosi 18,3%. Najmniejszy udział procentowy (po 0,7%) mają gatunki: brzoskwinia zwyczajna (*Prunus persica L. Batsch*), świerk kłujący (*Picea pungens Engelm.*) oraz żywotnik zachodni (*Thuja occidentalis L.*) (Ryc. 18).

Strukturę wiekową drzewostanu części przypałacowej w zabytkowym parku w Gorzynie określono na podstawie tabeli wiekowej prof. Longina Majdeckiego (źródło: Internet 5).

Największy udział w zinventaryzowanym drzewostanie mają drzewa, których wiek przekracza 120 lat. Stanowią one 51% całego drzewostanu, co pozwala stwierdzić, iż jest on cenny i zabytkowy. Nasadzenia nie przekraczające 70 lat, to zaledwie 27 okazów, stanowiących 17,6% ogółu (Ryc. 19).

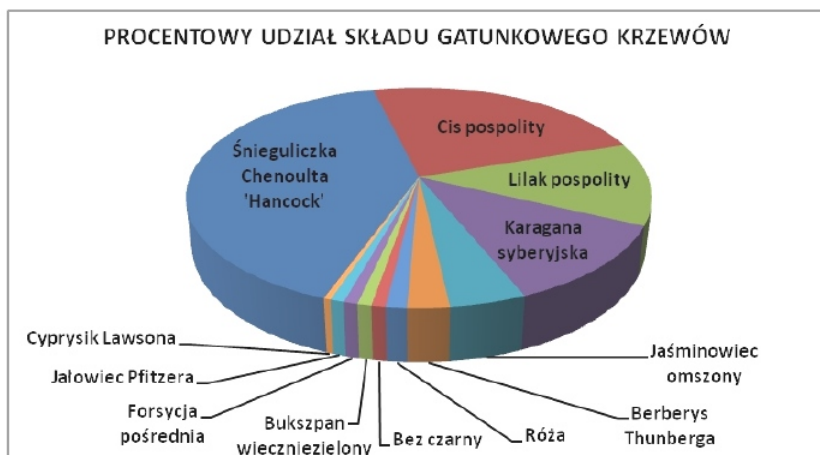
Ryc. 18.
 Wykres procentowego udziału składu gatunkowego drzew (oprac. P. Urbański).

Ryc. 19.
 Wykres struktury wiekowej drzewostanu (oprac. P. Urbański).

Wśród zinwentaryzowanego drzewostanu wyróżnić można 21 szczególnie cennych i okazałych egzemplarzy drzew. Ze względu na ich wiek przekraczający 120 lat, obwody pnia w pierśnicy zbliżone lub większe niż szacunkowe wartości minimalne dla danego gatunku oraz walory dekoracyjne kwalifikują je do rejestru drzew zabytkowych – pomników przyrody. Spośród wszystkich drzew na największą uwagę zasługują: wiązy szypułkowe (*Ulmus laevis* Pall.) o średnicy pnia: 263 i 273 cm, klon jawor (*Acer pseudoplatanus* L.) o średnicy pnia 266 cm, buki pospolite (*Fagus sylvatica* L. 'Antropunicea') o średnicy pnia: 360 i 560 cm, żywotnik zachodni (*Thuja occidentalis* L.) o średnicy pnia 186 cm, płatany klonolistne (*Platanus × hispanica* Münchb.) o średnicy pnia: 585 i 380 cm oraz klon zwyczajny (*Acer platanoides* L.) o średnicy pnia 300 cm.

Na obszarze objętym koncepcją rewaloryzacji zinwentaryzowano także krzewy, w liczbie 246 okazów (Ryc. 20).

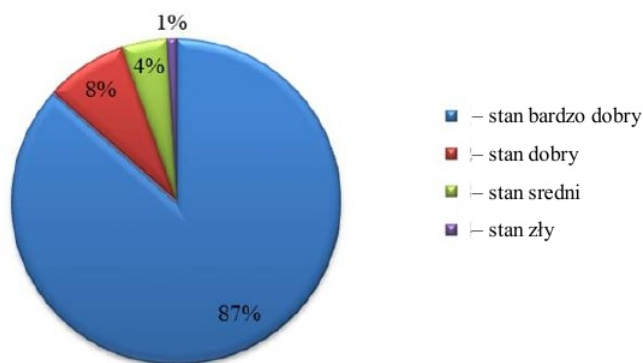
Ryc. 20. Wykres procentowego udziału składu gatunkowego krzewów (oprac. P. Urbański).

Analiza stanu zdrowotności drzew

Analiza stanu zdrowotności na badanym terenie wykazała obecność drzew w bardzo dobrym stanie oraz nielicznych, które mają częściowo obumarłą koronę lub pień, z dużymi ubytkami w tkance (Ryc. 21). Drzewa usystematyzowano i zakwalifikowano do odpowiednich grup skali zdrowotności wg Pacyniaka i Smólskiego (1973, 41-66).

Do pierwszej grupy należą drzewa zdrowe w 100%, które nie posiadają żadnych ubytków oraz oznak obecności szkodników. Do tej grupy zakwalifikowano 97 drzew, co daje 63,4% spośród wszystkich, które poddano ocenie. Można przyjąć więc, że całość założenia jest w dobrym stanie oraz kondycji, a drzewa są odpowiednio pielęgnowane.

Struktura zdrowotności drzew

Ryc. 21. Struktura zdrowotności drzew (oprac. P. Urbański).

Do drugiej grupy zalicza się drzewa z częściowo obumierającymi cieńszymi gałązkami w wierzchołkowej partii korony, na których można zaobserwować pojedyncze szkodniki przydzielono 9 drzew, co stanowi 5,9% wszystkich.

Trzecią grupę stanowią drzewa mające do 50% obumarłą koronę lub pień, które są w znacznym stopniu zaatakowane przez choroby i szkodniki. Do tej kategorii zaklasyfikować można 5 drzew, które stanowią 3,2% spośród wszystkich.

W czwartej grupie przyporządkowano drzewa mające w 70% obumarłą koronę lub pień, z dużymi ubytkami w tkance drzewnej, i do tej grupy należy tylko jedno drzewo. Wymaga ono odpowiedniej pielęgnacji, szczególnie podpory, gdyż przechylone na jedną stronę grozi złamaniem. Ma częściowo uschniętą koronę, a w pniu zauważyć można ubytki wgłębne zajmujące dużą jego powierzchnię.

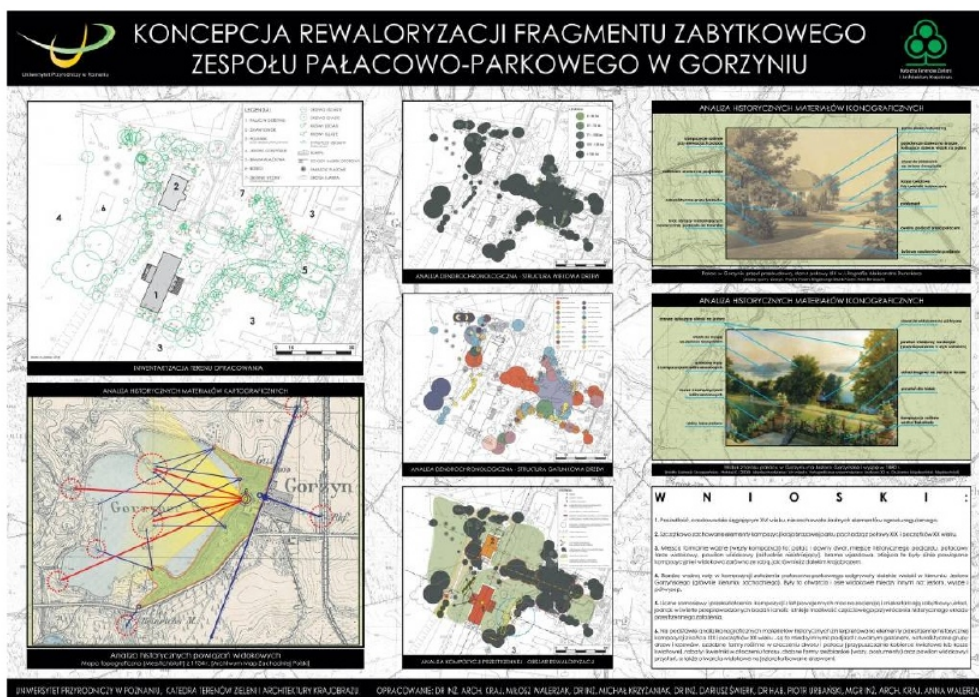
Do piątej grupy, w której powinny znaleźć się drzewa martwe oraz te, które mają w 70% obumarłą koronę lub pień z licznymi dziuplami nie zakwalifikowano żadnego drzewa. Stan zdrowotności drzew na terenie obiektu jest bardzo dobry. Drzewa, które wymagały usunięcia ze względów bezpieczeństwa, lub były martwe zostały usunięte w 2013 roku.

Wytoczne konserwatorskie

Zaleca się przeprowadzenie gospodarki i prac porządkowych związanych z drzewostanem, dzięki którym zostaną wyeksponowane zabytkowe drzewa (grupa wiekowa 70-120 lat) oraz usunięcie wszystkich samosiewów. Należy przeprowadzić prace konserwatorskie elementów architektury, takich jak: budynki, brama, ogrodzenie itp., następnie przeprowadzić rewaloryzację układu drogowego z doбором odpowiednich materiałów, nawierzchni i elementów towarzyszących oraz przeprowadzić rewaloryzację układów i form roślinnych na terenie parku: drzew, krzewów, kwietników, rabat oraz trawników.

Ważnym elementem rewaloryzacji będzie odtworzenie podjazdu przed pałacem i dawnym dworem, wraz z ozdobnymi formami kwietnikowymi (Ryc. 22). Należy odtworzyć wszystkie możliwe powiązania widokowe z Jeziorem Gorzyńskim – widok na wyspę i półwysp. Głównymi wadami obecnej kompozycji jest napowietrzna linia energetyczna, która istotnie wyróżnia się w kompozycji i bardzo kontrastuje z roślinnością. Zaleca się jej przeniesienie do strefy podziemnej. Dotychczasowe ogrodzenie wejściowe z otynkowanymi słupkami z cegły powinno zostać odnowione, a najlepiej wymienione. Nawierzchnia dróg spacerowych również powinna zostać zmieniona. Zaleca się zastosowanie nawierzchni żwirowo-gliniastej z ogranicznikami w formie krawężników. Elementy architektury ogrodowej, takie jak: ławki, lampy, kosze na śmieci, stojaki na rowery należy wymienić na podobne stylowo do nowego ogrodzenia. Tablicę przed wejściem również zaleca się zmienić na bardziej dekoracyjną i usytuować przed bramą po lewej stronie zamieszczając na niej nazwę miejsca wraz z mapą całego parku.

Na terenie zabytkowego parku w Gorzynie w części przypałacowej do usunięcia przeznaczono 10 drzew. Głównym powodem ich usunięcia jest zły stan zdrowotny i duże ubytki w koronie. Koncepcja rewaloryzacji w części wjazdowej przewiduje rozbudowę parkingu tworząc odbicie lustrzane tego istniejącego, celem zwiększenia liczby miejsc postojowych. Cały teren powinno się oczyścić z samosiewów i chwastów przerastających żywopłot. Usunąć należy również wszelkie samosiewy w parku i na linii pałac – waza – jezioro, w celu wyznaczenia punktu widokowego na ten naturalny zbiornik wodny. Aleja lipowa prowadząca nad zejście do jeziora zostanie uzupełniona. Ogrodzenie z siatki od zbiornika wodnego od strony alei i dworu zostanie obsadzone żywopłotem z grabu pospolitego (*Carpinus betulus L.*). Przed dworem proponowane są kwietniki obsadzone corocznie innymi roślinami jednorocznymi.

Ryc. 22. Koncepcja rewaloryzacji cz. 1.

Ryc. 23. Koncepcja rewaloryzacji cz. 2.

Dwie drogi prowadzące nad jezioro należy odpowiednio wyprofilować. Tę na wprost bramy głównej należy ukształtować w formie schodów, o nawierzchni żwirowej z ogranicznikami drewnianymi.

Nad jeziorem zaleca się usunięcie boiska do siatkówki i parasoli trzcinowych, które nie pasują do zabytkowego charakteru założenia. W koncepcji nie zostanie ono uwzględnione, a jego brak zrekompensuje zbudowany na jeziorze pomost z platformą widokową i ławkami. Dodatkową atrakcją będzie odnowiony zbiornik wodny i źródło, wzdłuż których rosnąć będą rośliny strefy bagiennej (Ryc. 23).

Podsumowanie

Zespół pałacowo-folwarczny w Gorzynie łącznie z parkiem, stanowi istotne świadectwo dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego polskiej wsi. Miejsce to jest cenne nie tylko ze względów architektonicznych, ale także poprzez bogatą, często unikatową roślinność porastającą park i okolicę.

Założenie parkowe było zaniedbywane. Dopiero od kilku lat, dzięki działaniom Burmistrza Międzychodu i Sołtysa Gorzyna rozpoczęto prace pielęgnacyjne i porządkujące teren parku. Efektem współpracy Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu i wymienionych wyżej władz jest koncepcja rewaloryzacji parku w Gorzynie.

Przed wszystkim zalecono generalne oczyszczenie terenu, usunięcie samosiewów oraz linii energetycznych, a także zmianę ogrodzenia, elementów małej architektury i remont budynków: pałacu i dworu. Część wjazdowa została wydzielona jako reprezentacyjna, klarowna i łatwa w utrzymaniu. W taki sposób park i jego otoczenie zachowają swoje dziedzictwo i historię, stanowiąc dla następnych pokoleń cenny obraz polskiej wsi.

Bibliografia

- Fornal-Pieniak B., Wysocki Cz. (2009). *Diversity of ancient forest plant species in country parks*. Annals of Warsaw University of Life Sciences (SGGW). Horticulture and Landscape Architecture, 30..
- Libicki M., Libicki P. (2003). *Dwory i palace wiejskie w Wielkopolsce*. Wyd. III. REBIS, Poznań.
- Łęcki W. (2000). *Pojezierze Międzychodzko-Sierakowskie*. Wyd. VI, Wydawnictwo WBP, Poznań-Warszawa.
- Olenderek H., Korpetta D., Mozgawa J. (1992). *Wiejskie parki zabytkowe w systemach informacji przestrzennej*. Zarząd Ochrony i Konserwacji Zespołów Pałacowo-Ogrodowych. Warszawa. „Studia i Materiały. Ogrody”, nr 2.
- Pacyniak C., Smólski S. (1973). *Drzewa godne uznania za pomniki przyrody oraz stan dotychczasowej ochrony drzew pomnikowych w Polsce*. Roczn. Akad. Roln. Pozn., 67..
- Sokołowska E. (1986). *Projekt rewaloryzacji parku wiejskiego w Gorzynie*. Maszynopis pracy magisterskiej wykonanej pod kierunkiem mgr Bernarda Lisia. Akademia Rolnicza w Poznaniu, Poznań.
- Szczepańska-Hatzke K. (2008). *Międzychodzianie i ich miasto. Fotograficzne wspomnienia z I połowy XX w.* Drukarnia Międzychód. Międzychód.

Strony internetowe

- 1. <http://www.gorzyn.miedzychod.pl/strona1.html> (dostęp 08.03. 2014).
- 2. <https://www.google.com/maps/@52.5663111,15.8928858,479m/data=!3m1!1e3> (dostęp 12.06.2014).
- 3. stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl.../1/14/.../se_ochrona_srodowiska_2013.pdf (dostęp 12.09.2016).
- 4. http://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnos
ci/5484/1/14/1/se_ochrona_srodowiska_2013.pdf (dostęp 12.09.2014).

- 5. https://www.google.pl/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKewiYvcLQq4nP AhWDFiwKHerzArcQFggsMAE&url=http%3A%2F%2Fszkolenia.om.pttk.pl%2Fmaterialy%2FplikM.php%3Ff%3D%2FmIOnZ%2Ftabela_wiekowa_drzew.pdf&usg=AFQjCNHgY9NxB6wJ40yRm0nC9rJlmbtwJQ (dostęp 12.09.2016).